

Петро Харів, Андрій Колесніков

Тернопільський державний економічний університет

Особливості та перспективи розвитку винахідницької та раціоналізаторської діяльності на підприємствах західноукраїнського регіону

У статті проаналізовано стан винахідницької і раціоналізаторської діяльності на підприємствах західного регіону. Звернуто увагу на аспекті законодавчого забезпечення ефективності використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій.

Ключові слова: інноваційна діяльність, винахід, раціоналізаторська пропозиція, інтелектуальний потенціал, деклараційний патент.

І Вступ. Процес товарно-інноваційного розвитку вітчизняних підприємств передбачає використання все нових і нових елементів виробничої діяльності, але досить часто в даному напрямку підприємства зіштовхуються з проблемою їх ефективного втілення, причиною чого є недосконала організація здійснення початкових і базових елементів інноваційного розвитку. Як відомо, будь-яка інноваційна діяльність починається з виникнення нових ідей, їх матеріалізації і застосування, в основному, на підготовчих етапах інноваційного циклу. Тобто, мова йде про винахідницьку і раціоналізаторську діяльність.

Додатковим стимулом для звернення уваги саме на цю складову підготовчого етапу інноваційного процесу є те що тривалий час дослідники звертали увагу окремо на технічну сторону елементів підготовки виробництва нової продукції, і досить мало уваги звертали на її наукове підґрунтя.

Питаннями реалізації інтелектуального потенціалу та визначення його ефективності в окремих аспектах займалися такі вчені, як А. Красовська, Б. Єремєєв, М. Семикіна, Д. Мілль, Г. Андрощук, М. Вачевський, А. Варгатюк, А. Сухоруков та інші.

Окремі теоретичні елементи винахідницько-раціоналізаторської діяльності були розглянуті авторами раніше [4], тому вважаємо за доцільне звернути більшу увагу на практичну сторону даної проблеми.

II Завдання. Метою даного дослідження є визначення стану та тенденцій розвитку винахідницької та раціоналізаторської діяльності на підприємствах західноукраїнського регіону, а також аналіз ефективності системи матеріалізації результатів наукових досліджень у реальні виробничі процеси.

III Результати. Пропонуємо звернути увагу на аналіз зазначеного напрямку роботи на підприємствах західноукраїнського регіону, а саме Чернівецької, Івано-Франківської та Тернопільської областей. Спочатку визначимо тенденції зміни кількості винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій та ефективності їх роботи з позиції показників подачі заявок та отримання охоронних документів. Це можна зробити використовуючи дані таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість винахідників авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій по західноукраїнському регіоні та ефективність їх роботи **

		Кількість винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій	Видано охоронних документів ДДІВУ	Подано заявок на отримання охоронних документів у ДДІВУ
Чернівецька	2001	280	66	36/7,8*
	2002	199	45	62/3,2
	2003	238	46	103/2,3
	2004	350	88	125/2,8
Івано-Франківська	2001	926	101	150/6,2
	2002	898	134	141/6,4
	2003	1189	210	245/4,8
	2004	1070	129	94/12,4
Тернопільська	2001	567	168	161/3,5
	2002	583	186	179/3,3
	2003	582	195	131/4,4
	2004	520	150	128/4,1
Регіон	2001	1773	335	347/5,1
	2002	1680	365	382/4,4
	2003	2009	451	479/4,2
	2004	1940	367	347/5,6

*-в знаменнику вказана кількість винахідників, які в середньому працювали над 1 розробкою.

** дослідження зроблене за результатами [3, 6, 7].

При початковому аналізі кількості винахідників спостерігаються досить неоднозначні тенденції. В жодній з областей протягом аналізованого періоду не спостерігається чіткого спадання чи зростання показників, а лише “стрибкоподібна” динаміка. Таку ситуацію можна розглядати з двох позицій. З одного боку, основними робочими місцями винахідників і раціоналізаторів, є підприємства, а коливання їх кількості і реальна ефективність роботи відображають досить складну для об’єктивного аналізу ситуацію, а з іншого – високий рівень безробіття “утримує” багатьох винахідників і раціоналізаторів, що працюють на фактично збанкрутілих підприємствах, на своїх робочих місцях. Цим самим вони лише збільшують показники тіньового безробіття. Тому, подальший аналіз будемо будувати на відносній ефективності роботи наявної кількості винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій.

Наступною графою в таблиці є кількість отриманих охоронних документів як результат творчої роботи попередніх років. Мається на увазі те, що процес отримання охоронних документів є досить тривалим, і отримання патентів швидше показує результат творчої праці попередніх років. Тут тенденція по областях на протязі 2001-2003 років є зростаючою, що і відбилося на сумарних показниках по регіону, які протягом зазначеного періоду збільшилися на 35%. Протягом 2003-2004 років, в основному за рахунок Івано-Франківської та Тернопільської областей, цей показник знову зменшився на 23%. Важливість цього показника в тому, що він показує не просто результати попередньої роботи, а й реальні можливості їх використання в практичній діяльності.

Щодо подачі заявок, то пропонуємо подати її з двох позицій – абсолютної кількості подачі заявок та кількості працівників, які в середньому працювали над 1 розробкою. Щодо першого, то лише в Чернівецькій області спостерігається чітка тенденція до зростання, а стосовно наукомісткості, то кількість осіб, що припадають на 1 подану заявку скоротилась майже втричі. Але цей показник не варто розглядати як абсолютний, оскільки він не враховує рівня складності окремих творчих робіт.

Івано-Франківська і Тернопільська області попри більшу кількість подачі заявок знову не відображають жодної сталої тенденції ні в абсолютному ні в середньому значеннях.

Під загальним впливом всіх областей ситуація в регіоні з кількістю подачі заявок характеризує збільшення у 2003 році в порівнянні з 2001 роком на 38%, але вже у 2004 році кількість поданих заявок різко зменшилась до рівня 2001 року, і це при досить незначному зменшенні кількості винахідників і раціоналізаторів відповідно на 38% і 4%. При порівнянні останніх двох граф варто звернути увагу на те, що результатом далеко не всіх поданих заявок є отримані охоронні документи. Значна частина заявок не задовольняється з різних причин. Кількість незадоволених заявок на промислові зразки в Україні сягає 45% і, зокрема, 70-80% зазначеної кількості відхилених через свою художньо-конструкторську невідповідність вимогам технічної естетики [2, с.112].

Проведений аналіз відображає кількісні показники роботи винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій. Для більш реального зображення ситуації в даній сфері пропонуємо проаналізувати якісне наповнення цих кількісних показників, тобто ефективність використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій (ВРП). Це можна зробити завдяки цифровому матеріалу, наведеному в таблиці 2.

Цікаво, що при досить суперечливій ситуації, зазначеній в таблиці 1, кількісні показники використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій мають стійку тенденцію до зростання по областях зокрема і по регіону загалом. Виняток становить лише показник 2004 року по Івано-Франківській області, який на 5% менший від того що мав місце в 2003 році. Таку ситуацію можна пояснити тим, що поряд з повноцінними патентами, які видані в результаті ґрунтовної науково-технічної експертизи і мають юридичний термін використання 20 років, має місце практика видачі деклараційних патентів терміном на 6 років. Відмінність такого виду патентування полягає у фактичній відсутності якісної науково-технічної експертизи, а необхідною умовою є лише

сплата патентного мита. З 1994 року, коли була юридично оформлена система видачі таких патентів, до 2003 року їх було зареєстровано понад 29,7 тис., або 61,9% від загальної кількості винаходів, запатентованих українцями. Їх кількість у 5,7 рази перевищує показник видачі повноцінних 20-річних патентів [1, с.41].

Таблиця 2

Ефективність використання винаходів та раціоналізаторських пропозицій підприємствами західноукраїнського регіону *

		Кількість використаних ВРП, шт	Прибуток від використання ВРП, тис. грн.	Середній розмір доходу на 1 факт використання ВРП, тис. грн.
Чернівецька	2001	105	447,3	4,3
	2002	118	395,3	3,3
	2003	309	292,5	0,9
	2004	325	476,5	1,5
Івано-Франківська	2001	610	1711,7	2,8
	2002	646	1976,3	3,1
	2003	658	544,9	0,8
	2004	624	252,2	0,4
Тернопільська	2001	376	395,2	1,0
	2002	395	274,3	0,4
	2003	404	377,7	0,9
	2004	547	277,4	0,5
Регіон	2001	1091	2554,2	2,3
	2002	1159	2545,9	2,2
	2003	1371	1215,1	0,9
	2004	1496	1006,1	0,7

* дослідження зроблене за результатами [3, 6, 7]

Доказом зазначеної тенденції є показники сумарного та середнього прибутку від використання винаходів та раціоналізаторських пропозицій. На відміну від попереднього показника загальна прибутковість від використання винаходів має спадний характер по всьому регіоні. Винятками є лише 2004 рік в Чернівецькій області та 2003 рік в Тернопільській області. Така ситуація особливо гостро підкреслює недоліки видачі деклараційних патентів, джерело прибутку від яких часто обмежується сплатою патентних зборів (мита) до Державного департаменту інтелектуальної власності України.

Показники загальної прибутковості показують, що загальний ріст кількості винахідників та використання винаходів є, в переважній кількості, “паперовою” звітністю, необхідною для створення ілюзії ефективної роботи, або хоча б просто роботи підприємств в даному напрямку. Підтвердженням цього є середній розмір доходу на 1 факт використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій, що має спадну тенденцію по всіх областях. В загальному в регіоні зазначений показник протягом аналізованого періоду зменшився з 2,3 до 0,7 тис. грн., або у 3,3 рази.

IV Висновки. З проведеного аналізу можна зробити висновок, що попри постійне декларування на найвищому рівні інноваційного вектору розвитку економіки України, реальна ситуація у винахідницько-раціоналізаторській сфері як західного регіону зокрема, так і України загалом перебуває в стані глибокого занепаду.

Значною перешкодою для зображення реальної картини в патентній сфері України є її переважно “деклараційний” напрямок, що значно спотворює справжню патентну ситуацію, а точніше патентну кризу, в економіці країни. Зауважимо, що в зазначеній вище кількості у 38,1% реальних повноцінних патентів із загальної кількості функціонуючих, станом на 2003 рік, значну питому вагу мають ті, що зареєстровані в період з 1983 по 1991 рік (обрахунки здійснені з тієї позиції, що тривалість дії повноцінного патенту складає 20 років), термін монопольного використання яких завершиться в 2011 році. Саме тоді патентна система нашої держави буде характеризуватися виключно винаходами, зробленими в незалежній Україні і, за умови збереження тенденції, що склалася в теперішній період, ситуація з деклараційними патентами буде ще загрозливішою. Саме тому, потрібно якомога швидше змінювати законодавчі норми щодо деклараційних патентів в сторону більш жорсткого аналізу, організації руху та контролю за використанням такого виду інтелектуальної праці.

Проведений аналіз ситуації в патентній сфері західноукраїнського регіону лише підтверджує зазначені вище тенденції. “Паперове” збільшення кількості

винахідників та використаних винаходів і раціоналізаторських пропозицій супроводжується зменшенням як сукупного, так і середнього прибутку від їх реалізації. Протягом 2001-2004 років обсяг сукупних прибутків від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій зменшився у 2,5 рази, а паралельне зменшення середнього показника доходу на 1 факт використання винаходів було ще більшим, і склало 3,3 рази.

Література

1. Варгатюк А. П. Патентна система як фактор формування винахідницького потенціалу та сприяння охороні прав на інтелектуальну (промислову) власність в Україні// Проблеми науки, №7, 2003. – с. 36-46.
2. Вачевський М. В. Джерела патентної документації та патентних описів до об'єктів інтелектуальної власності// Актуальні проблеми економіки, №8, 2004. – с.105-114.
3. Інноваційна діяльність в Чернівецькій області. Статистичний збірник. Чернівці, 2005.
4. Харів П., Колесніков А. Науково-технічна творчість як інноваційний чинник розвитку окремих елементів підготовки виробництва нової продукції// Актуальні проблеми економіки, 2006, №5, с.50-55.
5. Красовська А. Деклараційний патент на винахід: завершення життєвого циклу і підсумки// Інтелектуальна власність, 2004, №3, с.34-38.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Івано-Франківській області. Статистичний збірник. Івано-Франківськ, 2005.
7. Статистичний збірник по Тернопільській області. Тернопіль, 2005.

Харів П. С.

Колесніков А. П.